

Victoria Cirlot i Blanca Gari (ed.)

EL MONESTIR INTERIOR

AMB TEXTOS DE

Caroline Bruzelius

Victoria Cirlot

Blanca Gari

Marco Rainini

Maria Tausiet

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4, pral. 1.^a
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Collecció ASSAIG, 41
Consell assessor PERE LLUÍS FONT
FRANCESC-XAVIER MARÍN
JOSEP OTÓN
FRANCESC TORRALBA
AMADOR VEGA

Primera edició FEBRER DEL 2017

Direcció editorial IGNASI MORETA
Producció editorial ELISENDA SEVILLA
Producció gràfica INÈS CASTEL-BRANCO

Impressió i relligat AGPOGRAF, S. A.

© 2017 VICTORIA CIRLOT I BLANCA GARÍ
per l'edició dels textos

© 2017 CAROLINE BRUZELIUS, VICTORIA
CIRLOT, BLANCA GARÍ, MARCO RAININI
I MARÍA TAUSIET
pels textos respectius

© 2017 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L.
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 2.685-2017
ISBN 978-84-15518-68-6

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Amb la col·laboració del Departament
de Cultura de la Generalitat de Catalunya

RESERVATS TOTS ELS DRETS

*Però l'esperit de la profunditat digué:
«Ningú no té l'opció ni l'obligació d'evitar
el sacrifici. El sacrifici no és destrucció.
El sacrifici és la pedra fonamental de l'esdevenidor.
¿És que potser vosaltres no heu tingut monestirs?
¿No hi ha hagut in comptables militars
que han anat al desert?
Heu de dur monestirs en vosaltres mateixos.
El desert està en vosaltres. El desert us crida i us retorna,
i si estiguéssiu forjats amb acer al món d'aquest temps,
la crida del desert trencaria totes les cadenes.
Verdaderament us preparo per a la solitud.»*

CARL GUSTAV JUNG
El llibre vermell, Liber primus

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ, <i>per Blanca Garí</i>	9
1 Espai arquitectònic / espai simbòlic	12
2 Diagrames de contemplació	14
3 Pràctiques que construeixen interioritat	15
4 Convertir en lloc el no-lloc	16
Bibliografia	18
CONSTRUINT LA CLAUSURA. REFLEXIONS SOBRE SANTA CLARA DE NÀPOLS, <i>per Caroline Bruzelius</i>	19
1 La reina i el convent	23
2 La construcció de l'església	26
3 Santa Clara i l'arquitectura mendicant	33
4 Conclusió	34
Bibliografia	36
L'ORDRE DEL DESORDRE I ELS SEUS ORDENAMENTS. <i>RATIO</i> I VIDA ESPIRITUAL EN ELS DIAGRAMES DELS VICIS DEL SEGLE XII, <i>per Marco Rainini</i>	
1 El tema	39
2 Diagrames i representacions diagramàtico-simbòliques	40
3 Gregori el Gran: la relació entre els vicis	42
4 Els arbres del <i>Liber floridus</i>	44
5 Els arbres de Conrad d'Hirsau	45
6 Els vicis a la <i>Rota dominice orationis</i>	50
7 Els diagrames de Godofred d'Auxerre	55
8 La influència posterior de Conrad d'Hirsau	61
9 Conclusió	65
Bibliografia	69

EL MONESTIR HERMÈTIC. ALQUÍMIA I SECRET A FINALS DEL SEGLE XVI, <i>per Maria Tausiet</i>	79
1 El monjo hermètic	84
2 El monestir hermètic	92
3 <i>Cura sui et cura aliorum</i>	100
Bibliografia	111
CONSTRUINT LA CABANYA. APROXIMACIONS A LA REALITAT INTERIOR, <i>per Victoria Cirlot</i>	113
1 La cabanya de Heidegger	115
2 Ensomnis: Gaston Bachelard	118
3 Força configuradora: Henry Corbin	121
4 El castell interior: Michel de Certeau	126
5 La intimitat del rodó: Peter Sloterdijk	128
6 La tenda màgica: Lars von Trier	132
Bibliografia	134

INTRODUCCIÓ

Blanca Gari

HI HA UNA INTENSA relació entre el lloc i la persona. No sempre ho sabem ni sempre resulta evident, però hi és. Així succeeix particularment quan ens aproximem a l'espai de la recerca espiritual. I és d'això que tracta aquest llibre.

Per tal de dur a terme la tasca de comprendre el sentit d'aquesta relació hem volgut recórrer al concepte de *monestir interior*. Tal vegada resulti sorprenent. N'hi haurà que pensaran potser que es tracta fonamentalment dels claustres i de l'interior de pedra de l'arquitectura monàstica; també hi haurà potser qui pensi que amb aquest concepte s'apunta immediatament i de manera específica a l'espiritualitat interior que ordena el cor i la ment de les persones. I, tanmateix, per més que ho encertin, uns i altres estan equivocats. Si més no respecte d'aquest petit llibre. Aquí, sota el concepte de *monestir interior* s'apleguen una sèrie d'espais i de pràctiques que van molt més enllà d'una idea unívoca i que insinuen, ben al contrari, un univers ric de resonàncies, connotacions i significats. Un univers que bascula entre el lloc i la persona.

Ja fa anys que, des de diverses disciplines, es discuteix sobre la polisèmia de l'espai i de la producció, percepció i interacció d'aquest espai pels éssers humans i amb els éssers humans. En particular, des dels antics treballs de Henri Lefebvre (1974) s'ha buscat incessantment entendre la complexa

dialèctica que s'estableix entre l'espai concret i l'abstracte en la producció d'espais físics, socials i mentals, als quals avui podríem afegir també els espais simbòlics. En aquest horitzó, pren força la idea d'una relació fluida entre l'espai exterior i l'interior, que ho són sempre i només amb referència a un altre espai. Megan Cassidy-Welch ha accentuat recentment la importància dels conceptes d'espai i de lloc i, en relació explícita amb l'espai sagrat i l'espiritualitat del Cister, ha subratllat la idea que l'espai pot ser entès com un mitjà a través del qual un mateix es pot localitzar en un entorn immediat i escatològic. Aquest espai, a més, està continuament determinat per l'acció, pel moviment i per l'ús, és dinàmic i fluid, i pot estar o no materialment delimitat (CASSIDY-WELCH 2004 i 2010).

En èpoques i tradicions molt diferents, homes i dones han cercat sovint llocs on trobar-se a si mateixos. En algunes d'aquestes tradicions, aquests llocs de peculiar indagació i treball interior han rebut el nom de *monestir*. Es tracta sens dubte d'un espai, però sobretot es tracta d'un lloc creat i definit per l'ús que se'n fa. Consisteix, doncs, en un lloc que neix d'una pràctica. Entesa d'aquesta manera, en la paraula *monestir* s'acumulen significats que afloren en diversos plans. En l'origen de la paraula mateixa hi ha la pràctica de la soledat, el *monos/sol* dels pares del desert, però també la pràctica de la vida en comú, el *monos/un* de les primeres comunitats enteses com un cos únic i simbòlic. Però la paraula *monestir* també connota a l'instant l'espai a l'interior del qual tenen lloc aquestes pràctiques de soledat i d'unió. ¿De quin espai es tracta? ¿A l'interior de quin espai tenen lloc les pràctiques monàstiques? ¿Quin és aquest espai de la cura de si monàstica, de la *cura sui*, que formulada de maneres diverses recorre

temps i cultures? ¿On van els qui se cerquen a si mateixos? La resposta sembla fàcil, i tanmateix no és gens òbvia. Sovint sabem cap a on van, però no sabem on van. Perquè el monestir, tant si l'entendem en el marc com al marge de les tradicions religioses concretes, i tot ser sovint un espai exteriorment visible, materialment palpable, en última instància oculta sempre un *on* interior i recòndit, de difícil accés. Els quatre capítols d'aquest llibre parlen precisament d'aquest accés i emprenen cadascun la tasca de trobar-ne les portes.

Els quatre assaigs que el lector té a les mans recullen les contribucions de quatre especialistes que el mes d'octubre del 2015 van participar en les II Jornades d'estudis sobre espiritualitat i monacat a l'edat mitjana. Aquestes joves jornades que, sota el nom genèric de CURA SUI, se celebren anualment al Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes de Barcelona, són el resultat d'un conveni de col·laboració entre l'IRCVN (Institut de Recerca en Cultures Medievales de la Universitat de Barcelona, Projecte Paisatges Espirituals MINECO HAR2014-52198-P), l'IUC (Institut Universitari de Cultura de la Universitat Pompeu Fabra) i el mateix Monestir de Pedralbes (ICUB), i són organitzades per Anna Castellano, Victoria Cirlet i jo mateixa. Les de l'any 2015 duïen com a títol específic «El monestir interior» i convidaven els participants a reflexionar sobre les possibles maneres d'aproximar-se a aquest tema tan complex.

El resultat són aquestes quatre aproximacions al lloc del monestir interior, entès com a espai i com a pràctica. Cadascuna d'aquestes aproximacions discorre per camins, contextos i èpoques diverses. Tot i això, llegits com a conjunt, els capítols d'aquest llibre ofereixen un fil conductor que ens mostra com la *cura sui* monàstica, des de l'edat mitjana fins a la contemporaneïtat, construeix incessantment espais on

realitzar-se. El primer dels assaigs aborda la qüestió des de la perspectiva de la història de l'arquitectura medieval, tot repensant l'empresa monàstica de Santa Clara de Nàpols i posant l'accent en la simbologia del pla constructiu de l'església del monestir en estreta relació amb la clausura femenina. El segon ens parla de les pràctiques d'interiorització a què estaven destinades les representacions diagramàtico-simbòliques nascudes en l'àmbit monàstic i difoses tot al llarg del segle XII. El tercer ens condueix fins al segle XVI i, a partir de l'estudi d'un procés judicial, analitza el sentit de les pràctiques alquímiques que duia a terme un frare cartoixà a l'interior de la seva cel·la. L'últim, per fi, enmig del laberint del món contemporani, ens mostra la manera com la recerca interior avança, tant en el present com en el passat, a través de pràctiques de soledat, d'unió i d'indagació interior per tal d'aconseguir edificar un espai, una «cabana».

I ESPAI ARQUITECTÒNIC / ESPAI SIMBÒLIC

Parlar de Santa Clara de Nàpols no és parlar d'un monestir qualsevol. L'autora del primer dels quatre assaigs, «Construint la clausura», ho sap, i aborda amb precaució l'anàlisi d'un conjunt arquitectònic que ha marcat el paisatge de la ciutat de Nàpols des de l'edat mitjana fins al present, inclosa la importantíssima restauració a què l'edifici va ser sotmès després de la Segona Guerra Mundial. La mola del convent, per les seves dimensions i l'emplaçament on es troba, ha destacat al llarg dels segles en l'horitzó urbà. No és això, ja ho sabem, el que ens interessa aquí. Però la visió del monument exterior, que és en si mateix una declaració, remet a l'arquitectura

interior que anuncia al seu torn, a partir del pla constructiu i de la simbologia de les pedres, la revolució espiritual mendicant i l'important paper que les dones hi van tenir. Santa Clara de Nàpols va ser encomanat per Sança de Mallorca i el seu espòs Robert d'Anjou. Tots dos monarques procedien de cercles familiars, culturals i polítics profundament imbuïts de radicalisme mendicant i del franciscanisme espiritual. Així ens ho fa descobrir entrar a l'interior del monestir. Però cal fer-ho a poc a poc, penetrant i deixant-se penetrar pas a pas, anant com ho fa l'autora de l'exterior a l'interior, obrint portes que ens desvelen claus de lectura. Certament resulta possible una anàlisi política de la simbologia reial del monestir. Però, si s'avança amb precaució per l'immens interior de l'església rectangular i es formulen les preguntes adequades a la distribució dels espais destinats als laics, els frares i les monges, el pla constructiu de Santa Clara transcendeix el que és mundà i ens remet a una comprensió més profunda de les pràctiques espirituals d'aquell temps. Aleshores l'església es transforma en un espai escatològic. Un lloc de pràctiques i gestos a través dels quals un pot localitzar-se interiorment. I en aquest lloc, la distribució del qual gira entorn de la relació visual i auditiva amb l'altar major on es consagra i s'eleva l'hòstia, hi destaca un espai concret, el cor de les monges. El cor de clausura, l'espai devot per excel·lència de la comunitat femenina, rep aquí, i no és casualitat, una solució arquitectònica radicalment innovadora a la capçalera de l'església. Si ens deixem penetrar i ens guiem per la interpretació simbòlica que se'n pot fer, tal vegada ens convidi a passar de l'interior del monestir a un altre espai. Només aleshores ens trobarem davant d'un nou *om*. Només aleshores serem davant d'aquest espai al qual hem donat el nom de *monestir interior*.